

Új tendenciák a jólét kapcsán

Napjaink jóléti modelljének szakirodalmi elemzése

Kovács Fruzsina

KOVÁCS FRUzsina: DE Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; kovacsfruzsi97@gmail.com

ABSZTRAKT A magyar jóléti állam működésének változása megannyi szakpolitikai elemzés kapcsán került előtérbe az elmúlt évek során. Számos kutató hívta fel a figyelmet a magyar modell tendenciózus átalakulására, sokan pedig kritikával illették a rendszer hangsúlyeltolódásait. A tanulmányunk célja annak vizsgálata, hogy szakirodalmi áttekintés mentén nevezhető-e Magyarország jóléti államnak egyáltalán, és ha igen, akkor a kormány szociálpolitikája milyen jóléti modellbe sorolható napjainkban. Elemzési szempontként Esping-Andersen három klasszikus jóléti állam alapfeltételét használtuk, és különböző tanulmányok mentén elemeztük a feltételek teljesülésének lehetőségét. Tanulmányunk konklúziója az, hogy a szociális jogok érvényesülésének, a piac okozta egyenlőtlenségek mérséklésének és az állam szerepének vizsgálata mentén a magyar modell típusbéli besorolása nem lehetséges, sőt az is megkérdőjeleződik, nevezhető-e Magyarország jóléti államnak egyáltalán?

Kulcsfogalmak: jóléti állam, szociális jogok, újraelosztás, egyenlőtlenség, jóléti paradoxon

New tendency in welfare. Literature analysis of today's welfare model

ABSTRACT The changing functioning of the Hungarian welfare state has been the subject of much policy analysis in recent years. Many researchers have drawn attention to the tendency of the Hungarian model to change, and many have criticised the system's shifting emphasis. The aim of this paper is to examine whether Hungary can be called a welfare state at all and, if so, which welfare model the government's social policy can be classified nowadays. As an analytical criterion, we used Esping-Andersen's three classical basic conditions of a welfare state and analysed the possibility of fulfilling these conditions along the lines of different studies. The conclusion of our study is that, in the light of the analysis of the enforcement of social rights, the reduction of market inequalities and the role of the state, it is not possible to classify the Hungarian model as a welfare state, and it is even questionable whether Hungary can be called a welfare state at all.

Keywords: welfare state, social rights, redistribution, inequality, welfare paradox

BÉVEZETÉS

A jóléti állam szerepvállalása, szükségszerűségének politikai megítélése, illetve a társadalomban betöltött szerepe is lényeges változásokon ment keresztül a második világháborútól napjainkig (Tomka 2008). E változások középpontjában főként az a kérdés állt, hogy az állam milyen mértékben vegyen részt a piaci folyamatok kontrollálásában, és hogyan mozdítsa előre a társadalmi igazságosság érvényesülését. Jelenleg is nemzetközi közgazdaságtani és szociálpolitikai kutatások középpontjában áll az a kérdés, mennyire legyen hangsúlyos az állami beavatkozás mértéke, hogyan valósulhat meg a leghatékonyabban a szolidaritás elve a gyakorlatban,

illetve milyen jóléti politikai intézkedések mentén lehet előmozdítani a társadalmi egyenlőséget (Piketty 2015, Watson 2014, Atkinson 2019, Fraser 2016).

A nemzetközi vitákkal párhuzamosan a magyar társadalompolitika területén lezajló diskurzusok keretében is kiemelkedő téma a hazai jóléti állam működése, és az elmúlt évtizedben bekövetkezett számos változása. Napjainkban már az is a szakpolitikai viták tárgya, hogy mi minősül jóléti államnak, és a viták során körvonalazódó jellemzők alapján a 2010-es kormányváltás utáni változásokat követően nevezhető-e Magyarország jóléti államnak egyáltalán.

Vannak kutatók, akik megkérdőjelezik a jóléti állam klasszikus értelemben vett létezését napjaink Magyarországon (Pogátsa 2019), míg mások inkább a politikai ideológia, és ezzel együtt a szociálpolitika jobbratulódását hangsúlyozzák (Csillag – Szelényi 2015, Szikra 2015, Kolosi – Szelényi – Tóth 2022). A szakmai diskurzusok középpontjában nem csupán a jóléti paradigma és annak értelmezése áll, hanem a magyar jóléti rendszer karaktervonásainak meghatározása is.

Az alábbi tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy az elmúlt évtizedben született írások keretében a hazai kutatók miként vélekednek a jóléti állam működéséről, mit gondolnak, Magyarországra érvényes-e még a jóléti állam meghatározás, és ha igen akkor az Esping-Andersson (1990) által meghatározott klasszikus jóléti állam tipológiát alapul véve milyen szociálpolitikai rendszerbe sorolják a magyar jóléti modellt, a legutóbbi kormányváltást követően.

Ahhoz, hogy a következő fejezetekben a szerzők által hangsúlyozott, napjaink magyar jóléti modelljére jellemző karaktervonásokat és az Esping-Andersen által definiált ideáltipikus jóléti modelleket összevethessük, a tanulmány első részében röviden bemutatjuk a jóléti állam klasszikus típusait.

A JÓLÉTI ÁLLAM IDEOLÓGIÁJÁNAK FŐBB ELMÉLETI KERETEI

A jóléti államok tipizálását illetően számos elmélet született az elmúlt évszázad során. A tanulmány terjedelmének rövideje miatt mi a téma szempontjából leginkább releváns típusokat szeretnénk kiemelni.

Az egyik legfontosabb mérföldkő a különböző jóléti ideológiák kialakulásában a bismarcki, illetve beveridge-i biztosítási rendszerek létrejötte, melyek közül az első a későbbi konzervatív, míg a második a későbbi liberális szociálpolitikai modellnek lett alapvető ismertetőjegye.

A bismarcki modell lényege, hogy az egészségügyi ellátást, elsősorban a társadalombiztosítási rendszeren keresztül finanszírozzák. A szolgáltatások finanszírozása azokból a járulékokból valósul meg, melyeket a munkavállalók és munkaadók az egyén jövedelme alapján kötelezően befizetnek. A társadalombiztosítási rendszerben lehetséges a kimaradás abban az esetben, ha az egyén nem fizet járulékot. A bismarcki modell fő célja az egyenlő hozzáférés lehetőségének biztosítása, illetve a társadalmi szolidaritás megteremtése (Németh 2007).

Ezzel szemben a beveridge-i modell képviselői az egészségügyi ellátásokat járulékok helyett általános adókból finanszírozzák. A rendszerben nincs lehetőség a kívülmaradásra. A modell célja, hogy egészségügyi szolgáltatásokat nyújtson minden állampolgárnak rászorultság, nem pedig fizetőképesség alapján (Németh 2007).

Míg a Bismarck és Beveridge által létrehozott egészségügyi rendszerek konzervatív, illetve liberális elvek mentén valósították meg a szolidaritás elvét, addig Esping-Andersen tipizálása

alapján azt láthatjuk, hogy az európai jóléti ideológiák a kilencvenes évekre ennél jóval differenciáltabbakká váltak.

Esping-Andersen jóléti államokkal kapcsolatos elméletében tizenkét szempont alapján vizsgálja Európa országait, és e szempontok mentén sorolja be őket különböző szociálpolitikai modellekbe. Szempontjai közt szerepel az állami beavatkozás és az újraelosztás mértéke, a jóléti intézmények és magánbiztosítás szerepe, a szociális jogok alapja, illetve a szegénység mértéke a vizsgált országokban (Esping-Andersen 1990). A kutatás alapján Esping-Andersen három fő jóléti modellt körvonalaz: a konzervatív, a liberális, illetve a szociáldemokrata modellt. Az állami beavatkozás és újraelosztás mértéke a szociáldemokrata rendszerekben a legnagyobb, őket követik a konzervatív, majd liberális modellek. A jóléti intézmények szerepe a szociáldemokrata rendszerekben egyenlősítő, a konzervatív rendszerekben státuszmegőrző, míg a liberális rendszerekben piackorrigáló. A magánbiztosítás szerepe a liberális rendszerekben a legnagyobb, a konzervatív országokban korlátozott, míg a szociáldemokrata államokban kicsi. Ugyanilyen sorrendet vélhetünk felfedezni a szegénység mértékének vizsgálatakor is, mely a liberális országokban a legnagyobb, a konzervatív országokban mérsékelt, míg a szociáldemokrata rendszerekben alacsony (Esping-Andersen 1990).

Esping-Andersen három jóléti állam típusra fókuszáló modellje, a kétezres évek elején kibérsült a mediterrán, illetve kelet-közép-európai modellekkel (Cerami 2005, Fenger 2007, Gal 2010, Adascalitei 2012). A következőkben ezek jellemzőit is bemutatjuk néhány mondatban.

A mediterrán modellben elhelyezkedő országok – Portugália, Spanyolország, Görögország – sajátja, hogy a jóléti kiadások a többi európai országhoz viszonyítva relatíve alacsonyak, a rendszer pedig főként rászorultsági alapon szelektál. Az újraelosztás szempontjából a legfőbb jóléti juttatás szerepét az öregségi nyugdíj tölti be, emiatt gyakori jelenség a korai nyugdíjazás (Bonoli 1997). Mivel a biztosítási rendszer alapját a munkavállalók után befizetett járulékok képezik, jelentős a szakszervezetek szerepe, illetve a munkaképes korú népesség és a foglalkoztatás védelme (Orosz 2019). Az adott országok értékrendszerében kiemelkedő helyet foglal el a vallás és a család, az alapvető szükségletek kielégítésének felelőssége a kulturális sajátosságok révén tehát nem az államra, hanem a családra hárul (Gal 2010).

A kelet-közép-európai országok – Észtország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia, Lettország, Bulgária, Csehország – modelljének alapvető ismérve, hogy ötvözi a korábbiakban ismertetett jóléti tipológiákat (Cerami 2009). Cerami szerint az adott országokban felismerhetők a klasszikus értelemben vett konzervatív szociálpolitikai jegyek. Kiemelkedő szerepe van a munkának és a biztosításnak, a pénzbeli ellátások keresetfüggők és rendkívül hangsúlyosak, az állam általi védelemhez pedig munkán keresztül vezet az út (Cerami 2005). Aidukaite mindemellett arra is felhívja a figyelmet, hogy bár a szociális védelem alapja a biztosítás, a közép-kelet-európai országokra a mediterrán modell karakterszínvonásaihoz hasonlóan jellemző, hogy a szociális kockázatok elleni védelemben a család szerepe a legfontosabb (Aidukaite 2010). A családi erőforrások középpontba kerülésére azért van szükség, mert a szociális ellátások szintje alacsony. Ezek az ellátások nem tudják biztosítani az alapvető szükségletek kielégítését, az elszegényedés kockázata pedig magas (Simonyi 2015).

Az Esping-Andersen tipológiájára épülő, s azt további két modellel kiegészítő jóléti állam tipológiától eltérő modellszerkezetet fogalmazott meg Yörük, Öker és Tafoya 2022-ben. A kutatók véleménye szerint napjaink OECD országainak piacgazdasága négy jóléti rezsimtípust különböztet meg: az intézményi, a neoliberalis, a populista és reziduális rendszereket

(Yörük – Öker – Tafoya 2022). Az állam az újraelosztást mind a négy rezsimtípusban más és más módon hajtja végre. Míg az intézményes jóléti államok az univerzális alapokon járó szociális programokat helyezik előtérbe, addig a neoliberális rezsimok a piaci mechanizmusokra támaszkodva rászorultsági elv mentén valósítják meg a redistribúciót. A reziduális jóléti államok – melyek már inkább csak Kelet-Európában fellelhetők – korlátozott szociális védelmet és juttatásokat biztosítanak, a populista rendszerek pedig célzott szociális programokra támaszkodva biztosítanak előnyöket a társadalom egy-egy jól körül határolható csoportjának (Yörük – Öker – Tafoya 2022).

A fent felsoroltak alapján azt láthatjuk, hogy számos olyan elmélet született az évtizedek során, mely a jóléti állam főbb típusait hivatott meghatározni. A legtöbb kutató alapvető elemzési dimenzióként használta az állam szerepét, az újraelosztás során alkalmazott szelekció módszerét, illetve a szolidaritás megvalósulásának módját. Az említett elemzési dimenziók pedig megannyi szociálpolitikai kutatás alapjául szolgáltak a továbbiakban. A következőkben ezeket az elemzési dimenziókat vesszük górcső alá néhány, az utóbbi nyolc évben született tanulmány segítségével, de előbb kitérünk az elemzés módszertanára.

A TANULMÁNY MÓDSZERTANA

Az alábbi tanulmány a hazai szociálpolitikai folyamatokat értelmező magyar szakirodalom szisztematikus elemzésére tesz kísérletet. Az áttekintés során törekszünk a kiválasztott írárok mintáinak és tendenciáinak felvázolására, kiemeljük a közös témákat, következtetéseket, illetve a szerzők által azonosított eltéréseket. A szisztematikus áttekintés és kritikai elemzés mélyebb betekintést tesz lehetővé a jóléti állam karaktervonásainak megragadására irányuló kutatásokba (Webster – Watson 2002).

Jelen tanulmány készítése során azok az írárok kerültek az elemzés fókuszába, melyek a jóléti állam működésére, jellemzőinek alakulására vonatkozóan törekedtek meghatározó sajátosságok azonosítására. Az elemzésbe bevont tanulmányok kiválasztása tematikus leválogatással történt. A keresést a Google Scholar online felületen elérhető írárok körében szerveztük. A tematikus leválogatás során a keresőfogalmak az alábbiak voltak: *jóléti állam*, *újraelosztás*, *szociálpolitika*, *jóléti modell*.

A keresést követően 916 darab találatot szűrt ki az online rendszer (miután a kutatások publikálásának dátumát 2015 utánra szűkítettük, 359 darab vizsgálандó írásunk maradt). A rendelkezésünkre álló írárokból azok a kutatások kerültek kiválasztásra, melyek a leggyakrabban hivatkozott kutatók által íródtak, és amelyek a téma szempontjából legfrissebb adatbázisokkal dolgoztak.

A tanulmányok elemzését három Esping-Anderseni tipizálásból (Esping-Andersen 1990) kölcsönzött szempont alapján valósítottuk meg, így kutatásunk fókuszában azok az írárok maradtak, melyek az alábbi elemzési szempontok mentén vizsgálták a 2010 utáni korszak magyar szociálpolitikáját:

- szociális jogok biztosítása a dekommodifikáció hangsúlyozásával,
- a piac okozta egyenlőtlenségek kezelése a jóléti újraelosztás során,
- az állam, piac és egyén szerepének szabályozása.

A következőkben annak elemzésére tettünk kísérletet, hogy az Esping-Andersen által megadott három alapkritérium a vizsgált tanulmányok mentén teljesül-e napjaink Magyarországon.

SZOCIÁLIS JOGOK BIZTOSÍTÁSA ÉS DEKOMMODIFIKÁCIÓ 2010 UTÁN

Ahhoz, hogy a hazai kutatók meglátásait összegezzük annak kapcsán, hogy hogyan alakult a szociális jogok biztosítása a 2010-es kormányváltást követően, először röviden tisztáznunk kell a szociális jogok fogalmát.

Szociális jognak minősül minden olyan jog, melyet újabb generációs jognak nevezünk, s amely az emberi méltóság védelmével kapcsolatos. Ide tartozik például az oktatáshoz, lakáshoz, egészségügyi ellátáshoz való jog (Dirnóczki 2019). A fejezet terjedelmének rövideje miatt arra nem nyílt lehetőségünk, hogy az összes szociális joggal kapcsolatos kutatást megvizsgáljuk, ezért kiválasztottuk azt az egy alapjogot, amellyel az elemzésbe vont tanulmányok szisztematikus kiválasztása során a leggyakrabban találkozunk. Ez az alapjog pedig nem más, mint a lakhatás.

A lakáspolitikát vizsgáló tanulmányok területén leggyakrabban használt elemzési dimenzió a finanszírozás bizonyult, így mi is ennek mentén kívántuk górcső alá vonni a kiválasztott tanulmányokat. Az Esping-Andersen jóléti államokra vonatkozó tipizálása alapján a szociális jogok – tehát többek között a lakhatás jogának – garantálása a szociáldemokrata modellben alanyi jogon jár, a konzervatív modellben munkavégzéshez, míg a liberális modellben rászorultsághoz kötött (Esping-Andersen 1990). A következő tanulmányok mentén azt fogjuk vizsgálni, hogy a hazai kutatók meglátásai alapján, a magyar jóléti rendszer a lakhatás biztosítása mentén milyen modellbe sorolható, illetve tekinthető-e jóléti rendszernek egyáltalán.

Kolosi, Szelényi és Tóth 2022-ben megjelent írása szerint a magyar lakáspolitikát 2010 után, finanszírozási szempontból főleg a társadalom felsőbb tizedeinek kedvez, mivel az elmúlt évtizedekben az ingatlanpolitika inkább szolgálta a befektetés célú épületek létrehozatalát, mintsem a szociális jogok garantálását (Kolosi – Szelényi – Tóth 2022). A kutatók elemzik, hogy bár a lakásárak emelkedése növeli az ingatlanok értékét és ezáltal a tulajdonosok vagyonát, ezek az ingatlanok főként a felsőbb társadalmi rétegek kezében összpontosulnak. Kiemelik továbbá, hogy az átlag középosztály számára megfizethető, alacsonyabb minőségű ingatlanok, jellemzően olyan területen helyezkednek el, ahol a lakásárakhoz hasonlóan a szociális szolgáltatások színvonala is alacsony. A lakhatás tehát nem garantált alanyi jogon minden állampolgár részére, a kormány által eszközölt szelekció nyertesei pedig a felsőbb társadalmi rétegek.

A fenti kutatáshoz hasonló eredményekre jutott Gagy, Jelinek és Pósfai is, akik egy 2019-ben megjelent cikkükben azt taglalják, hogy a hazai lakáspolitikát finanszírozása, a szociális jogok garantálását és a társadalmi reprodukciót, vagy a tőke profit újratermelődését szolgálja-e (Gagy – Jelinek – Pósfai 2019). A kutatók eredményei szerint a 2010 után lakáspolitikát szinte kizárólag az építőipar, és azon keresztül a felsőbb társadalmi rétegeket célozza, a perifériára szorult szegényebb rétegek pedig kiszorulnak. Az állam nem kíván hangsúlyt fektetni a szegényebb társadalmi csoportok lakhatásának finanszírozására, sőt a tanulmány azt is leírja, hogy az otthonteremtési programokba illeszkedő intézkedések az építőiparon keresztül felhalmozódó tőkét, a rezsimhez közelálló oligarchák irányába terelik, a középosztálynak szóló

támogatások pedig ezt a folyamatot hivatottak elősegíteni (Gagyi – Jelinek – Pósfai 2019). A tanulmány kimondja tehát, hogy a magyar lakáspolitikai erősen szelektál, viszont nem a liberális rendszerekre jellemző kritériumok mentén, hanem a munkavégzés mentén megszerezhető anyagi helyzet alapján.

Elek és Szikra is a fentiekhez hasonló eredményekre jutott, a CSOK mint otthoneremtési támogatás vizsgálata kapcsán (Elek – Szikra 2018). A kutatók eredményei alapján a CSOK és az ahhoz hasonló finanszírozású támogatások mind az építőipar élénkítését és az anyagi szempontból jobb helyzetű társadalmi csoportokat célozzák. Elek és Szikra tanulmányukban arra is kitérnek, hogy az otthoneremtési programokkal párhuzamosan a kormány 2015-ben megszüntette a lakásfenntartási támogatásokat és az adósságkezelési szolgáltatásokat. A cikk szerint jelenleg nem pusztán a szociális jogok garantálása az, ami megkérdőjelezhető, de a jelenlegi rezsim lakáspolitikája egyenlő a szegénnyellenességgel (Elek – Szikra 2018).

Szintén a szegényekkel, azon belül is hajléktalanokkal kapcsolatos attitűdöt vizsgálja Szőőr-Fülöp Luca, illetve Csoba Judit 2023-ban megjelent munkája. A tanulmány azt taglalja, hogy hogyan alakultak át a jóléti állam szociális garanciái a sérülékeny társadalmi csoportok körében. A vizsgálat kiterjed a hajléktalanokkal kapcsolatos diskurzusokra is (Szőőr-Fülöp – Csoba 2023). A kutatás szerint lényeges eltérés figyelhető meg a kormánypárti, illetve ellenzéki sajtóorgánumok hajléktalanokkal kapcsolatos diskurzusában. Míg a kormánypárti lapok főként pejoratív jelzőkkel illetik a társadalom utcákon élő tagjait, addig az ellenzéki lapok cikkeinek fókuszában a szociális jogok hiánya áll. A hatalomnak alávetett sajtóorgánumok elősegítik a hajléktalanoktól való félelem térnyerését, hangsúlyt helyeznek a deviáns viselkedésre, és elősegítik a stigmatizációt. A tanulmány egyik konklúziója, hogy a kirekesztő mechanizmus elősegítése, illetve a megbélyegzés jól körülhatárolható a közéletet érintő médiában, így a hajléktalanok szociális jogai ezzel még inkább sérülnek (Szőőr-Fülöp – Csoba 2023).

A fenti tanulmányok elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy a lakhatáshoz való jog semmiképp nem garantált alanyi jogon minden állampolgár számára, hiszen az alsóbb társadalmi rétegek kiszorulnak a lakáspolitikai intézkedések kedvezményezett köréből (Kolosi – Szelényi – Tóth 2022, Gagyi – Jelinek – Pósfai 2019, Elek – Szikra 2018, Szőőr-Fülöp – Csoba 2023). Mivel a lakhatás és a hozzá hasonló szociális jogok leginkább a piacon megvásárolhatók, az egyén piactól való függése erős, a dekommodifikáció szerepe pedig ebből kifolyólag rendkívül gyenge. Kérdés, hogy ha a dekommodifikációnak gyakorlatilag minimális szerepe van napjaink szociálpolitikájában, akkor nevezhetjük-e a magyar rendszert jóléti államnak egyáltalán? Az elemzett tanulmányok mentén nem zárhatjuk ki teljesen, hogy a magyar rendszer beilleszkedik valamely ismertetett tipológiába, mivel a kormány különböző támogatások által igyekszik hozzájárulni az egyes társadalmi csoportok lakhatásához, viszont a támogatott csoportok lehatárolását egy szokatlan szelekciós mechanizmus mentén hajtja végre.

A rendszer nem érint alanyi jogon mindenkit, és nem is rászorultsági alapon szelektál, hiszen éppen azok esnek ki a szociális védőhálóból, akiknek leginkább igényük lenne a közösség támogatására. Ez alapján tehát a hazai jóléti állam nem tekinthető szociáldemokratának, és semmiképp nem liberális. A 2010 utáni magyar jóléti rendszerhez a lakáspolitikai finanszírozása alapján leginkább közelálló jóléti ideológia a konzervatív, mivel jövedelem- és státuszfüggő az, hogy az egyén milyen mértékben képes hozzáférni a lakhatási támogatásokhoz, viszont ezzel együtt azt is fontos kiemelni, hogy ez a fajta szelekció csak a felsőbb társadalmi rétegek státuszát konzerválja, ez az ismerv pedi, egyetlen Esping-Anderseni modellnek sem sajátja.

PIAC OKOZTA EGYENLŐTLENSÉGEK KEZELÉSE A JÓLÉTI ÚJRAELOSZTÁS SORÁN

A továbbiakban olyan kutatásokat elemzünk, melyek a 2010 utáni állam redisztribúció elemzésére fókuszálnak. A következő tanulmányok vizsgálata során, a korábbiakhoz hasonlóan ismét az Esping-Andersen jóléti modellekre vonatkozó tipizálást fogjuk vezérfonalként használni. A szóban forgó kutatás kimondja, hogy a redisztribúció mértéke a szociáldemokrata rendszerekben jelentős, a konzervatív rezsimekben közepes, míg a liberális országokban alacsony. Ezzel együtt szintén fontos szempont, hogy az újraelosztást megvalósító jóléti intézmények a szociáldemokrata rendszerekben egyenlősítő, a konzervatív rezsimekben státuszmegőrző, míg a liberális országokban piackorrigáló szerepet töltenek be (Esping-Andersen 1990). A következőkben e szempontok alapján elemezzük azt, hogy a magyar kutatók mit gondolnak, a redisztribúció mentén sorolható-e valamely modellbe napjaink Magyarországa.

Az utóbbi nyolc év egyik kiemelendő kutatása Krekó, Érös és Greskovits 2021-ben publikált írása, mely az adórendszer és az újraelosztás kapcsolatát vizsgálja. A tanulmány ismerteti, majd elemzi az adóreform (2011–2013) keretében bevezetett egykulcsos adórendszert, és leírja annak egyenlőtlenségekre kifejtett hatásait. A kutatók amellet érvelnek, hogy az új rendszer a magas jövedelműeknek, illetve a sokgyermekes családoknak kedvező, viszont a gyermektelen, alacsony jövedelemmel rendelkező személyeknek kedvezőtlen. A tanulmány szerint a családi adókedvezmény minimálisan változtat az átlagos adóterhelés eloszlásán, a rendszer pedig a legfelsőbb jövedelmi tized három- vagy többgyermekes családjainak kedvez leginkább (Krekó – Érös – Greskovits 2021). A kutatás kiemeli, hogy az egykulcsos adórendszeren keresztül a kormány ugyanolyan mértékben von el jövedelmet a felső és az alsó társadalmi rétegektől, a családi adókedvezményen keresztül megvalósuló redisztribúció azonban az alsó és felső jövedelmi decilisek esetében már nem egyformán kedvező. Az egysávos jövedelemadó keretében működő transzferek az egyenlőtlenséget nem csökkentik, hanem növelik, mert a legfontosabb transzferforma, a családi adókedvezmény nem az alsó, hanem a felső jövedelmi tizedeknek előnyös. Ebben az esetben az újraelosztás tehát legjobb esetben is csupán státuszmegőrző, melynek előnyeit a jól kereső, felső jövedelmi tizedekhez tartozó többgyermekes családok élvezik.

Ezt az álláspontot erősíti Bogdán Gergely egy 2019-ben publikált írása is, amelyben a magyarországi jövedelmi egyenlőtlenségek kialakulásának okát vizsgálja. A kutató a tanulmány során külön fejezetet szentel az állami befolyás és az újraelosztás mértékének, illetve hatásának. Bogdán négy különböző terület – oktatáspolitikai, munkaerőpiaci szabályozás, adórendszer és szerzett járadékok – vizsgálata mentén arra a következtetésre jut, hogy többek között az egyenlőtlen újraelosztásnak köszönhetően az elmúlt évtized során nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek Magyarországon, a középosztály vásárlóereje pedig csökkent (Bogdán 2019). A kutató érvként sorakoztatja fel az oktatáspolitikára szánt GDP csekély mértékét, a közfoglalkoztatásban dolgozók rendkívül alacsony bérét, az egysávos adórendszert, illetve a szerzett járadékok egyenlőtlen megoszlását (Bogdán 2019).

Bogdán szerint bár az állami újraelosztás mértéke jelentős, a jóléti intézmények szerepe pedig státuszkonerváló, a társadalmi pozíció megőrzésének lehetősége mégis pusztán a felsőbb jövedelmi tizedek kiváltsága, hiszen az újraelosztás mértékének ellenére a középosztály vásárlóereje egyre csökken, az elszegényedés kockázata pedig évről évre nő (Bogdán 2019).

Vastagh egy 2016-os tanulmányában szintén a redisztribúció szerepét vizsgálja a nyugdíjak, a szociális szolgáltatások, az adórendszer, a foglalkoztatás és a családtámogatások vonatkozásában (Vastagh 2016). A kutató, főként nemzetközi összehasonlítás segítségével igyekszik keretbe helyezni a magyar szociálpolitika 2010 utáni változásait, és a következő eredményekre jut. A magyar jóléti állam a korábbi nyugat-európai válságban lévő jóléti államokhoz hasonló tendenciákat követ, tekintve, hogy a rendszer, a dekommodifikációtól a rekommunikáció irányába tolódik. Az állam a különböző szociális transzfereken keresztül főként a jómódú, és az arra érdemes állampolgárokat segíti, és a társadalom sérülékenyebb és kiszolgáltatottabb rétegein takarékoskodik. Ezzel együtt Vastagh azt is kijelenti, hogy bár az állam, gyakorlatilag szelektív módon válogatja meg a támogatásra érdemeseket, mégis nagy szerepet játszik abban, hogy a hazai gyenge magángazdaságból fakadó alacsony foglalkoztatást kompenzálja, és az ezzel együtt járó esetleges szegénységet megakadályozza. A tanulmány összegzésében a kutató nagy hangsúlyt fektet az újraelosztás belső struktúrájára. Vastagh szerint a redisztribúció mértékét nem a rendelkezésre álló pénzmennyiség határozza meg, hanem az állam politikai akarata annak kapcsán, hogy a rendelkezésre álló tőkéből kinek, és milyen mértékben jutnak támogatásokat (Vastagh 2016).

Szintén a jóléti újraelosztás működését vizsgálja Szikra Dorottya egy 2018-as tanulmányában, és Vastaghhoz hasonlóan ő is kitér az „érdemesség” napjainkban betöltött szerepére. A vizsgálat során a kutató a nyugdíjrendszer és családpolitikai reformok elemzésén át igyekszik azt bemutatni, hogy a kormányváltást követő újraelosztás kevésbé fókuszál az egyenlőtlenségek tompítására, annál inkább a „dologtalanok” megbüntetésére. Szikra a tanulmány első fejezetében a nyugdíjrendszer változásaira fókuszál, kiemelten részletezve a 2012-es nyugdíjreform intézkedéseit, melyeknek hatására a jövedelmi különbségek nőttek. A második fejezetben a hangsúly a családpolitikai intézkedésekre helyeződik. Szikra kiemeli a 2011-es sarkalatos törvényeket – melyek kimondják, hogy a családpolitikát el kell választani a rászorultsági alapon működő szociálpolitikától –, szemlélteti a családi pótlék és a családi adókedvezmény kettősségének problematikáját, majd bemutatja a jobb anyagi helyzetű családok – az arra érdemesek – jutalmazó politikáját a GYED, a GYED-Extra, illetve egyéb családpolitika támogatások (CSOK, Babaváró hitel) ismertetésén át. A tanulmány összegzése szerint szokatlan módon épp az újraelosztás révén, a társadalmi különbségek nőnek, az univerzális ellátásokról a hangsúly pedig a szelektív diszkrecionális ellátások irányába tolódik (Szikra 2018).

Szikrához hasonlóan szintén az érdemesség-érdemtelenség megítélésének problémáját helyezi fókuszba Csillag és Szélényi 2015-ben publikált tanulmánya, mely a 2010 utáni magyar politikai ideológia keretbe helyezésén át vizsgálja az újraelosztás működését napjainkban. A kutatók szerint a kormányváltás utáni politikai ideológia egyfajta sajátos jobboldali konzervativizmus, melyet posztkommunista tradicionalizmusként is definiálhatunk (Csillag – Szélényi 2015). Az eszközölt ideológia legfőbb jellemzője, hogy határozottan elválasztja az „érdemes dolgozókat” a „lustáktól és dologtalanoktól”, és gyakorlatilag kizárja az újraelosztás egyes csatornáiból azokat, akik nem érdemlik meg az állam segítségét. Mivel az ideológia mentén az arra érdemtelenség nem szolgálhat rá a közösség támogatására, ezért az újraelosztás is az arra érdemesekre fókuszál, a társadalom azon tagjaira, akik az adott eszméknek megfelelően beilleszkednek a munka alapú társadalom ideológiájába, és a hagyományos családmodellek fenntartásába (Csillag – Szélényi 2015).

Csillag és Szelényi kutatása rávilágít egy a fejezetünk szempontjából kiemelkedő momentumra, mégpedig arra a tényre, hogy a 2010 után magyar szociálpolitikában az érdemesség, így a támogatások alapját is, a munka képezi. Ezt az Esping-Anderseni tipizálás mentén akár konzervatív jegyként is definiálhatnánk, hiszen a konzervatív modell sajátja, hogy a szociális jogok munkavégzéshez kötöttek (Esping-Andersen 1990). Viszont a kontinentális modell a hazai esetben ilyen formában azért nem érvényesül, mert a 2010 utáni magyar munkaerőpiac nem minden szegmense biztosít a munkavállalónak olyan státuszt, mely megfelelő lenne az adott szociális transzferek igénybevételére. A rendszer nem számol a fekete foglalkoztatás mértékével, az alacsony jövedelmekkel, melyek kizárják a munkavállalót a családtámogatási transzferek igénybe vevőinek köréből, nem számol a nők kritikus munkaerőpiaci helyzetével, vagy épp a támogatások összegét tendenciózusan megelőző ingatlanárakkal. Tehát annak ténye, hogy az egyes szociális transzferek csak a foglalkoztatáson keresztül elérhetőek, egyenlő azzal, hogy a társadalom egy határozott szelete nem érintette az állam általi redistribúciónak, függetlenül attól, hogy az újraelosztás mértéke jelentős, vagy sem.

A fenti tanulmányok mentén az láthatjuk, hogy a magyar kutatók hasonlóan vélekednek a 2010 utáni újraelosztó mechanizmusokat illetően. A kormányváltást követő redistribúció főként az érdemesek jutalmazására, nem pedig a szegénység mérséklésére fókuszál, az újraelosztásból pedig paradox módon épp azok esnek ki, akik leginkább rászorulnának a közösség támogatására (Krekó – Erős – Greskovits 2021, Bogdán 2019, Vastagh 2016, Szikra 2018, Csillag – Szelényi 2015). A piac okozta egyenlőtlenségek kezelése nem mérséklődik a redistribúció által, sőt, a kormány intézkedései még inkább elősegítik a társadalmi szakadékok mélyülését. A rendszer nem piackorrigáló és nem is egyenlősítő. Az állami újraelosztás mértéke nagy, viszont a jóléti intézmények kizárólag a felsőbb jövedelmi tizedek státuszát hivatottak megőrizni. Bár az alacsony mértékű, de célzott újraelosztás is lehet egyenlősítő, és a jelentős mértékű jövedelmi transzferek is betölthetnek piackorrigáló szerepet, a magyar rendszerre egyik modell sem érvényes. Nincs olyan a magyar modellhez hasonló ismert rendszer, melyben az állam a szociális transzfereken keresztül kifejezetten a jómódúakat segítené, ahogy olyan rendszer sincs, ahol a szelektálás módját az érdemesség határozza meg. A magyar modellben a jóléti államok egyik alapfeladata, a piac okozta egyenlőtlenség korrigálása a redistribúció útján nem teljesül. Így a jóléti államnak mint modellnek az érvényesülése kérdőjeleződik meg.

AZ ÁLLAM, PIAC ÉS EGYÉN SZEREPÉNEK SZABÁLYOZÁSA

A kutatás elméleti fejezetében összegeztük, hogy az állam, egyén és piac szerepének hangsúlyossága, minden esetben az adott ország szociálpolitikai modelljének függvénye. Egyes rendszerekben az állami gondoskodás mértéke mérvadóbb, míg máshol a szabadpiac és a piacon önállóan megszerezhető javak jutnak nagyobb szerephez. A következő fejezetben azt vizsgáljuk, hogy a hazai kutatások eredményei alapján a három szereplő közül ki dominált inkább az elmúlt évtized során, és elemezzük, hogy ezek alapján Magyarország milyen szociálpolitikai modellbe sorolható, de előbb néhány mondat erejéig ismét kitérünk a korábban is mankóként használt tipizálásra.

Esping-Andersen eredményei mentén azt láthatjuk, hogy az állam szerepe a szociáldemokrata rendszerekben jelentős, a konzervatív rezsimekben közepes, míg a liberális országokban

alacsony. A család szerepe a konzervatív modellben leginkább kiemelkedő, a liberális rendszerek az egyénre helyezik a fókuszot, a szociáldemokrata országokban pedig főként a közösség, tehát az állam jut a legjelentősebb szerephez, illetve felelősséghez (Esping-Andersen 1990).

Kutatásunk jelen elemzési dimenziójának szempontjából az egyik legkiemelkedőbb tanulmány, Mózer Péter, Tausz Katalin és Varga Attila 2015-ban publikált írása. A tanulmány a segélyezési rendszer változásait taglalja a 2010-es kormányváltást követően, és arra a kérdésre keresi a választ, hogy a segélyezési rendszer mennyire szolgálja napjainkban a szegénység enyhítését (Mózer – Tausz – Varga 2015). Az írás nem konkrétan az állam szerepének pozicionálására koncentrál, viszont a segélyezés változásának vizsgálatához sorra veszi az összes releváns törvényt, melyek alapján kiolvasható, hogy az állam kevésbé kíván részt venni a peremhelyezett csoportok alapvető szükségleteinek kielégítésében, mint korábban (Mózer – Tausz – Varga 2015).

Az elemzés során a kutatók az alábbi következtetésekre jutnak. A központi költségvetésből segélyezésre juttatott források 2010 óta évről évre alacsonyabbak, a segélyezési struktúra változása miatt – a kormányzati felelősség fokozatos leépítése miatt – a rendszer egyik legnagyobb veszélye a túlzott diszkrecionalitás. A deklarált törvények mentén látható, hogy az állam az alapvető szükségletek kielégítésének felelősségét igyekszik az állampolgárra helyezni, és azt szeretné elősegíteni, hogy az állampolgár a piacon megtalálható javak megszerzésére önállóan legyen képes. A közösség csak akkor kíván segíteni az egyénnek, ha az a munkaerőpiacon nem boldogul, és ha „nem kap munkát még a közfoglalkoztatás keretén belül sem” (Varga Mihály 2014). A kutatás szerint az említett elvet kitűnően szemlélteti az „Út a munkába program”, a „bérpótló juttatás”, vagy a „foglalkoztatás helyettesítő támogatás” elnevezése is (Mózer – Tausz – Varga 2015). Összességében tehát az írás során a kutatók amellet érvelnek, hogy az államról a hangsúly az egyénre tolódik, ha pedig az egyén képtelen alapvető szükségleteinek kielégítésére, akkor az állam a segélyezési rendszeren keresztül inkább igyekszik a munkahelyszerzést motiválni, mintsem az egyén szociális szükségleteit kielégíteni.

Hasonló következtetésekre jut Szikra Dorottya 2018-ban publikált írásában, melyben a kutató a nyugdíjrendszer és a családtámogatási rendszer reformjának elemzésén át vizsgálja a magyar jóléti rendszer átalakulását (Szikra 2018). A tanulmány elméleti keretében Szikra az Európai Szociális Modellt veszi alapul, és annak alapvető pillérjeihez igyekszik illeszteni a magyar szociálpolitika 2010 óta deklarált ideológiáját. A nyugdíjrendszert érintő változásokat taglaló fejezetben a kutató a magánnyugdíjvagyon államosításán, a rokkantnyugdíjak kivezetésén, és az előrehozott nyugdíjazás megszüntetésén át szemlélteti, hogy bár a nyugdíjrendszer gazdasági fenntarthatósága megvalósult 2010 után, a nyugdíjasok közötti jövedelmi különbségek nőttek. Szikra nagy hangsúlyt fektet arra, hogy 2010 után a nyugdíjak mértéke főként a munkaerőpiacon betöltött szerep és az ott megszerzett jövedelem függvénye, és az állami kompenzáció és szolidaritás pedig egyre inkább háttérbe szorul azoknál az egyéneknél, akik nem képesek önállóan, a piaci elvek mentén jövedelmet és státuszt biztosítani maguknak időskorukra (Szikra 2018).

Hasonló következtetésre jut a családtámogatási rendszerek elemzésekor a tanulmány második fejezetében. Kiemeli, hogy mivel a családok támogatásának egy legalapvetőbb eszköze a családi adókedvezmény, ezért a munkaerőpiacról kiszorult családok gyermekei ugyanúgy ki-szorulnak a támogatási rendszerből is (Szikra 2018).

Szikra elemzésében amellet érvel, hogy a nyugdíj összegének mértékéért és a családi adókedvezmény mértékéért egyaránt az egyén a felelős. A piacon betöltött szerep függvénye az, hogy az egyén a munkája révén milyen jövedelemhez képes hozzájutni, és hogy e jövedelem mentén később milyen nyugdíjra, illetve adókedvezményre számíthat. Az állampolgár tehát minden körülmények között a piacra kényszerül. A közösség szolidaritása és az állami jelenlét a szociális jogokkal együtt háttérbe szorul, helyét pedig a liberális ideológia mentén központi helyet elfoglaló piacon való versenyeztetés veszi át.

Szintén a piac szerepét, azon belül is a munkaerőpiac integrációs mechanizmusait vizsgálta Illéssy, Huszár és Csizmadia egy 2017-ben megjelent kutatása. A tanulmány munkaerőpiaci statisztikák és adatok segítségével elemzi a 2010 utáni foglalkoztatáspolitikai egyes társadalmi csoportokra vetített hatásait. A kutatás alapvetően kimondja, hogy a kormányváltás óta regnáló hatalom a munka alapú társadalom eszménye mentén, főként a munkaerőpiacon kívánja megvalósítani a társadalmi integráció előmozdítását és nem saját feladatként tekint arra (Illéssy – Huszár – Csizmadia 2017). A munkaerőpiacra terelés érdekében az állam egyre gyengébb szociális védelmet biztosít azoknak a személyeknek, akik kiesnek a piacról. Bár a kormány kijelentései szerint a munkaerőpiaci státusz szavatolja az alapvető szükségletek kielégítésének feltételeit, a tanulmány szerint a jövedelmi szegénység ugyanúgy érinti a foglalkoztatottak táborát is, mint a munkanélkülieket. Ugyanez a helyzet a relatív szegénységi ráta alakulásának terén is (Illéssy – Huszár – Csizmadia 2017).

Illéssy, Huszár és Csizmadia tanulmánya is világosan kimondja, hogy az állam munkaerőpiaci politikájában leginkább a piacra és a piacon betöltött szerepre kíván hangsúlyt fektetni. A kormány itt tervezi megvalósítani az alapvető integrációt, ez az a tér, melyen keresztül a jóléti transzferekhez való hozzáférést biztosítja, és itt kívánja megvalósítani az általa vélt társadalmi igazságosság elvét. Szikra kutatásához hasonlóan a fenti írás is rávilágít, hogy a jelenlegi rendszer legnagyobb problémája az, hogy a munkavégzés nem képes garantálni az alapvető szükségletek kielégítését, és még kevésbé képes garantálni a társadalmi státusz pozitív értelemben vett konzerválódását. A magyar modellben az egyén nem minden esetben jut szociális garanciákhoz a piacon, ha pedig képtelen az önálló és gazdasági szempontból kifizetődő munkavégzésre, az állam nem biztosít számára olyan szociális hálót, melynek segítségével visszaintegrálódhatna ugyanebbe a rendszerbe.

A fent elemzett tanulmányok mentén azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az állam a szociális garanciák biztosítása helyett azok szavatolását a piacra bízva, a piacon megvásárolható jogok viszont nem mindenki számára elérhetők. Az állam egyre kevésbé kíván részt venni az állampolgárok piaci szerepének erősítésében is, hiszen a képessé tétel alapvető pillére lenne az oktatáspolitikai és az egészségügy fejlesztése. A piac ilyen mértékű dominanciája a liberális jóléti rezsimek sajátja, viszont a liberális rendszerek rászorultsági alapon szelektálnak, és az állam által létrehozott szociális védőháló segítségével próbálják visszaintegrálni a társadalom azon tagjait, akik a piaci keretektől kiszorulnak. Ez a tendencia viszont hazai viszonylatban nem valósul meg.

A fenti tanulmányok alapján Magyarországon az egyén magára marad, és szinte kizárólag a saját felelőssége munkaerőpiaci státuszának kialakítása és esetleges integrálása, ennek a felelősségnek a terhe pedig nemcsak az állampolgárt nyomorítja meg, de a gazdasági versenyképességet is gátolja, többek között a piac kárára.

Az Esping-Anderseni tipizálás alapján és a piac, állam és egyén szerepének elemzése mentén Magyarország tiszta szociálpolitikai besorolása nem lehetséges. A rendszer leginkább a liberális rezsimre jellemző jegyekkel rendelkezik, viszont még a liberális modellekben is nagyobb mértékben biztosított az alapvető szükségletek kielégítése, mint Magyarországon. Így tehát a továbbiakban is kérdés, hogy a fenti szempontrendszer alapján hazánk jóléti állam-e egyáltalán?

ÖSSZEZÉS

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy megvizsgálja, hogyan vélekednek a magyar szakpolitikai elemzések Esping-Andersen jóléti állam alapfeltételeinek és tipológiájának hazai érvényesülését illetően. A kutatás során 2015 után publikált tanulmányokat vontunk górcső alá, és arra kerestük a választ, hogy az Esping-Andersen által ismert tipizálás mentén milyen modellbe sorolható a hazai jóléti állam a 2010-es kormányváltás után, és jóléti államnak minősül-e egyáltalán.

Elemzési szempontként Esping-Andersen három jóléti államra vonatkozó alapfeltételét, a szociális jogok biztosítását, a piac okozta egyenlőtlenségek kezelését, és az állam-piac-egyen szerepének hangsúlyozását használtuk, és olyan tanulmányokat elemeztünk, melynek középpontjába az alábbi kérdések vizsgálata került. Az elemzés során a következő eredmények születtek.

A vizsgált kutatások alapján Esping-Andersen három jóléti alapfeltételének teljesülése nem követhető világosan a magyar jóléti modell elemzése során 2010-et követően. A szociális jogok biztosítása nem garantált a társadalom egészére nézve, és bár a jogokkal érintett célcsoport lehatárolásának módszere leginkább a konzervatív tipológiához hasonló, a kontinentális modellre jellemző közepes mértékű dekommodifikáció mégsem érvényesül a szociális jogok biztosítása révén. A piac okozta egyenlőtlenségek kezelése nem csupán nem mérséklődik, hanem egyenesen növekszik az állami beavatkozás és a jóléti újraelosztás módszere által, tehát Magyarország modellbéli besorolása ez alapján az ismérv alapján sem lehetséges. Az állam, egyén és piac hármását vizsgálva a fenti tanulmányok alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a rendszer a hangsúlyt az egyénre fekteti, viszont az egyén szerepe oly mértékben kiemelkedő, amely tendencia már a liberális tipológiára sem tekinthető jellemzőnek.

Körössényihez (2015) csatlakozva talán kimondhatjuk, hogy a magyar szociálpolitikának valóban nincs saját ideológiája, és nem sorolhatjuk azt kategorikusan egyetlen jóléti modellbe sem, ez alapján pedig kérdéssé válik, hogy valóban klasszikus értelemben vett jólétet eredményez-e azoknak az elveknek és ideológiáknak az érvényesítése, melyet napjaink szociálpolitikája képvisel.

IRODALOM

- Atkinson, A. (2019): *Measuring Poverty Around the World*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691191898>
- Adascalitei, D. (2012): *Welfare State Development in Central and Eastern Europe: A State of the Art Literature Review*. *Studies of Transition States and Societies*, 4(2): 59–70.

- Aidukaita, J. (2010): Welfare Reforms in Central and Eastern Europe: A New Type of Welfare Regime? *Ekonomika* 89(4): 1392–1258. <https://doi.org/10.15388/Ekon.2010.0.969>
- Bogdán G. (2019): Jövedelmi egyenlőtlenségek és a középosztály helyzete Magyarországon. In: Válogatott tanulmányok kutató hallgatók munkáiból az EFOP 3.6.1-16-2016-00012 számú projekt keretében végzett kutatások eredményeiből. Budapest: Budapesti Gazdasági Egyetem, 74–128.
- Bonoli, Giuliano (1997): Classifying welfare states: a two-dimension approach. *Journal of Social Policy*, 26(3): 351–372. <https://doi.org/10.1017/S0047279497005059>
- Cerami A. (2009): Változó Közép-Európa: a jólét és a szociális segélyezés kialakuló modelljei. *Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*. 1: 28–50.
- Csillag T. – Szelényi I. (2015), „Drifting from liberal democracy. Neoconservativ ideology of managed illiberal democratic capitalism in post-communist Europe.” *Intersections EEJP* 1(1): 18–48. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v1i1.28>
- Dirnóczy T. (2019): Szociális jogok. In: Jakab A. – Könczöl M. – Menyhárd A. – Sulyok G. (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. <http://ijoten.hu/szocikk/szocialis-jogok> (Utolsó letöltés: 2023. 11. 30.)
- Elek Zs. – Szikra D. (2018): Fordított újraelosztás a lakáspolitikában. A CSOK versengő céljai. *Új Egyenlőség*. <https://ujegyenloseg.hu/fordított-ujraelosztas-a-lakaspolitikaban-a-csok-versengo-celjai/> (Utolsó letöltés: 2023. 11. 30.)
- Fenger, M. (2007): Welfare Regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating Post-Communist Countries in a Welfare Regime Typology. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences* 3(2): 1–30
- Fraser N. (2016): Contradictions of Capital and Care. *New Left Review*, 100: 99–117.
- Gagy Á. – Jelinek Cs. – Pósfai Zs. (2019): Lakhatási helyzet a válság után. *Fordulat*. http://fordulat.net/pdf/26/FORDULAT26_GAGYI_JELINEK_POSFAI_VIGVARI_LAKHATASI_HELYZET_A_VALSAG_UTAN.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 11. 30.)
- Gal J. (2010): Is there an extended family of Mediterranean welfare states? *Journal of European Social Policy* 20(4): 283–300. <https://doi.org/10.1177/0958928710374374>
- Esping-Andersen, G. (1990): *The Tree Words of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Illésy M. – Huszár Á. – Csizmadia P. (2017): Munkaerőpiaci integrációs mechanizmusok Magyarországon a 2010-es években. In: Kovach I. (szerk.): *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Kolosi T. – Szelényi I. – Tóth I. (szerk.) (2022): *Ingtatlanvagyon és társadalmi mobilitás. Társadalmi Ríport 2022*. Budapest: TÁRKI.
- Körösényi A. (2015): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Krekó J. – Erős H. – Greskovits B. (2022): *A magyar adórendszer újraelosztási hatásai*. Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies. Budapest: Eötvös Lóránt Research Network.

- Mózer P. – Tausz K. – Varga A. (2015): A segélyezési rendszer változásai. *Esély*, 3: 43–66.
- Németh Gy. (2007): Egészségbiztosítási alapmodellek. *Esély*, 5: 42–65.
- Orosz Á. (2019): A jóléti állam rezsimtípusai az Európai Unióban. *Európai Tükör*, 4: 67–83. <https://doi.org/10.32559/et.2019.4.4>
- Piketty T. (2015): A tőke a 21. században. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Simonyi Á. (2015): Szociálpolitikai változások a kelet-közép-európai országokban. *Esély*, 2: 3–41.
- Szikra D. (2018): Ideológia vagy pragmatizmus? Családpolitika az orbáni illiberális demokráciában. In: *Lépték és ironia*. Budapest: L'Harmattan; MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 219–240.
- Szikra D. (2018): Távolodás az európai szociális modelttől – a szegénység. *Magyar Tudomány*, 179(6): 858–871. <https://doi.org/10.1556/2065.179.2018.6.14>
- Szőőr-Fülöp L. – Csoba J. (2023): A jóléti állam kirekesztő mechanizmusai. *Esély*, 2: 3–21. <https://doi.org/10.48007/esely.2022.2.1>
- Tomka B. (2008): A jóléti állam Európában és Magyarországon. Budapest: Corvina Kiadó.
- Vastagh Z. (2016): Az állami újraelosztás és a jövedelmi egyenlőtlenségek politikai természete. Budapest: Napvilág Kiadó, 155–191.
- Watson S. (2014): Does Welfare Conditionality Reduce Democratic Participation? *Comparative Political Studies*, 48(5): o.n. <https://doi.org/10.1177/0010414014556043>
- Webster J. – Watson R. (2002): Analyzing the past to prepare for the future: writing a literature review. *Management Information Systems Research Center, University of Minnesota*, 26(2): o.n.
- Yörük E. – Öker I. – Tafoya G. (2022): The four global worlds of welfare capitalism: Institutional, neoliberal, populist and residual welfare state regimes. *Journal of European Social Policy*. <https://doi.org/10.1177/09589287211050520>

Internetes hivatkozások

- Pogátsa Z.: Itt nincs jóléti állam. *hvg.hu* 2019. június 07. https://hvg.hu/gazdasag/20190607_Pogatsa_Itt_nincs_joleti_allam (Utolsó letöltés: 2023. 11. 05).
- Tóth Cs. T.: Orbán szerint a jóléti állam „már nem működő struktúra” többé. *MÉRCE*. 2020. július 8. <https://merce.hu/2020/07/08/orban-szerint-a-joleti-allam-mar-nem-mukodo-struktura-tobbe/> (Utolsó letöltés: 2023. 11. 05).
- Brückner G. – Előd F.: Interjú Szikra Dorottyaival: A bankok és az építőipar etetésére épült a megszorítások miatt szűkülő családpolitika. 2023. július 14. <https://telex.hu/podcast/2023/07/14/tema-podcast-bruckner-gerovel-szikra-dorottya-babavaro-csok-szigoritas-megszoritas-illiberalis-szocialpolitika-joleti-allam-demografia> (Utolsó letöltés: 2023. 11. 05).